

Ivan Alduk

Solinske utvrde (I) Gradina na temelju izvora iz 16. stoljeća

Ivan Alduk
HR, 21210 Solin
A. Starčevića 146

Cilj rada je na jednom mjestu predstaviti arhivske podatke o Gradini koji su u dosadašnjoj literaturi bili raspršeni i donekle kontroverzni. Praćenjem izvora, ponajviše iz 16. stoljeća, gradi se slika o postupnom turskom zauzimanju Klisa i Solina te o složenim odnosima između Osmanskoga Carstva i Mletačke Republike na ovom graničnom području. Osim strateškoga značenja za zauzimanje Klisa, Gradina se predstavlja i kao prvi i jedini korak u turskom nastojanju da u Solinu osnuju trgovište i luku za svoju mornaricu.

Ključne riječi: Gradina, Solin, 16. stoljeće, Klis, fortifikacije, luke, Petar Kružić

UDK: 725.96:930.253>(497.5 Solin)"15"

Stručni članak
Primljeno: 30. lipnja 2015.

U sljedećih nekoliko brojeva *Tusculuma* cilj nam je predstaviti i na jednom mjestu prikupiti dosadašnje spoznaje o pojedinim spomenicima koje zaboravljamo, a koji su važan dio solinske spomeničke baštine. Radi se o utvrdama i kulama koje su u Solinu, Vranjicu i solinskoj okolici nastajale od 14. stoljeća do početka 18. stoljeća. Neke od tih utvrda odavno ne postoje, pa čak ne znamo mjesto gdje su se nalazile, neke su nestale u trenutku kada Solin poslije Drugoga svjetskog rata doživljava ekspanziju, a pojedine su još uvijek oko nas.

Prvi u nizu radova o solinskim utvrdama posvećen je današnjem središtu Solina, odnosno tvrđavi Gradini. Cilj rada je na jednom mjestu predstaviti arhivske podatke o Gradini koji su u dosadašnjoj literaturi bile raspršeni i donekle kontroverzni – u prvom redu one koji se odnose na samu tvrđavu i njezinu gradnju, događaje koji su tome prethodili te vrijeme njezine aktivne upotrebe. Neki od tih podataka bili su poznati, ali često pogrešno navedeni, a sama gradnja Gradine nikada nije stavljena u širi kontekst događaja koji su obilježili 16. stoljeće u Dalmaciji.¹

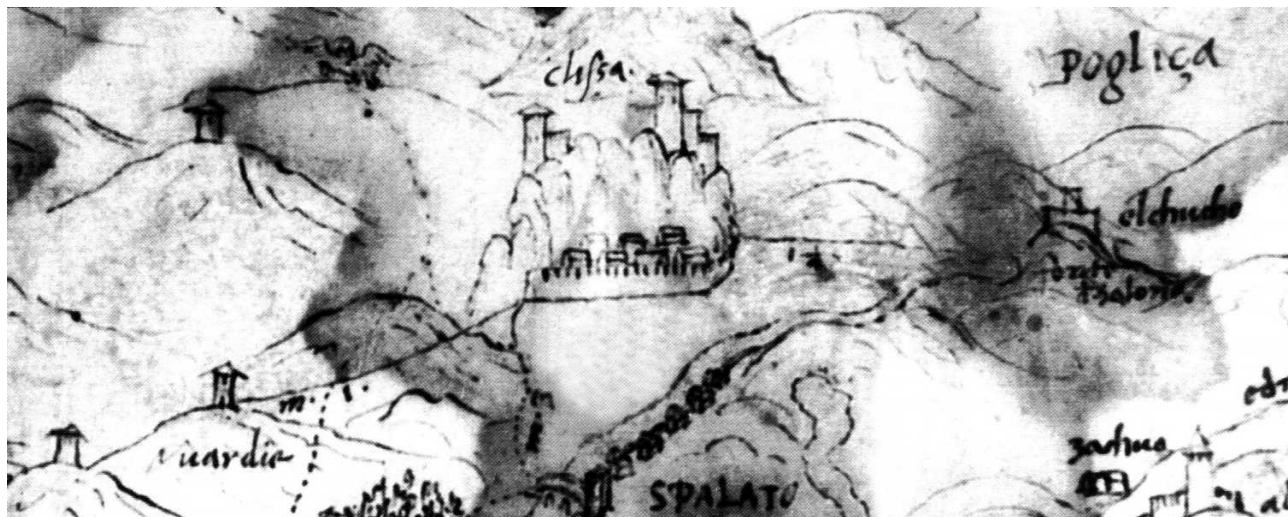
Početak 16. stoljeća osmanlijski pritisak na Dalmaciju sve je jači. Dolaskom na vlast sultanâ-osvajča Selima I. (1512. – 1520.) i njegova sina Sulejmana Veličanstvenoga (1520. – 1566.) te imenovanjem Gazi Husrev-bega na čelo bosanskoga sandžaka godine 1521. osmanlijski napadi postaju teško izdrživi, a utvrde hrvatsko-ugarskoga kralja u unutrašnjosti Dalmacije padaju jedna za drugom. Krajem ožujka 1527. Turci su zauzeli i Obrovac pa je Klis (a možda i Neorič) ostao jedina kraljevska utvrda u Dalmaciji koja je od kraja 15. stoljeća stalna meta turskih napada. Osmanlije su vrlo brzo shvatili brojne prednosti kliške tvrđave, ali i jedan nedostatak – potrebu stalnoga dovođenja pomoći u tvrđavu, posebno iz pravca Solina i s obale. U siječnju 1524. hercegovački sandžakbeg Mehmed piše šibenskom, splitskom i trogirskom knezu da će u kliškoj okolici sagraditi tvrđavu kojom će blokirati sam Klis s obzirom da ga je vrlo teško osvojiti.² U istom pismu sandžakbeg kaže da je već naručio kamen za utvrdnu (vjerojatno sa salonitanskih ruševina), a da će vapnenice (*calzine*) sagraditi uz obalu na mletačkom teritoriju.³ Dakle, negdje oko donjega toka Jadrâ.⁴ Tada je

1 Ovdje ponajprije mislimo na radove don Lovre Katića: npr. L. Katić 1958, L. Katić 1962, L. Katić – Ž. Rapanić 1971. Bulić je u Gradini vidio utvrdnu splitskoga nadbiskupa iz 14. stoljeća i silno se trudio to dokazati: F. Bulić 1913, str. 4-8.

2 M. Sanudo 1865, str. 171. Katić donosi točne podatke o ovoj namjeri, ali oba puta s različitim i pogrešnom godinom; jednom se to po njemu događa 1523., a drugi put 1527. Usp. L. Katić 1962, str. 334; L. Katić – Ž. Rapanić 1971, str. 106-107. Ovdje smo naveli samo ovaj primjer, a u literaturi ih se susreće još.

3 M. Sanudo 1865, str. 171.

4 Kada Sanudo spominje obalu (*litoris*) moguće je da misli na riječnu obalu jer je za gašenje vapna potrebna veća količina vode. Slatke vode, a ne morske!



Slika 1

Nepoznati autor, Klis i Solin početkom 16. stoljeća (preuzeto iz V. Firić 2001, str. 10)

već jasno da se Klis mora blokirati sa svih strana, a posebno iz pravca Solina. Da je taj pravac mučio Turke svjedoči nam nekoliko pisama sačuvanih kod Marina Sanuda u prijepisu. Posebno je zanimljivo ono upućeno trogirskom i splitskom knezu još u veljači 1523. kada su neki Klišani pobjegli od Turaka u Vranjic (na mletački teritorij). Sandžakbeg Mehmed upozorava kneževu da će, ne kazne li sultanove neprijatelje, napasti i uništiti njihov teritorij (*mal et ruina sopra la terra vostra*).⁵ Takvi događaji su česti, a stalne turske prijetnje uistinu su plašile Mlečane u Splitu i Trogiru. Dapače, i službena politika Prevedre republike održavala je mir s Turcima. Tako se npr. isti onaj Mehmed-beg, hercegovački sanadžakbeg, poziva na taj mir (*el nostro illustre Signor Imperador a pace con el Signor Doxe*) u pismu splitskom knezu iz veljače 1524. u kojemu najavljuje svoj dolazak pod Klis, upozorivši ga da se ne miješa u njegove namjere.⁶

Oko godine 1530. Turci napuštaju povremena veća ili manja opsjedanja Klisa i napokon započinju s ozbiljnom blokadom utvrde. Kako nas izvještava anonimni splitski kroničar iz 16. stoljeća, blokada Klisa započinje gradnjom utvrda i kula u Konjskom, Klis-Grlu, te iznad Rupotine, poviše zaseoka Odže.⁷ Dakle, u Solinu utvrde još uvijek nema,

ali ne zadugo. Naime, »nepristrano« držanje mletačke vlasti u Splitu i Trogiru te odbijanje kneževa tih dvaju gradova da se bilo kakva pomoć u Klis uputi preko mletačkoga teritorija, primoralo je kliške zapovjednike (posebno Petra Kružića) da pomoć iskrcavaju na »ničijoj zemlji« oko ušća Jadra i Žrnovnice, gdje su morale postojati neke vrste luka ili pristaništa. O pristizanju te pomoći zapovjednik blokade Klisa izvjestio je godine 1531. i samoga sultana žaleći se da blokada još uvijek nije potpuna jer pomoć dolazi i s mletačkoga teritorija koji on ne napada.⁸ Gradnja utvrde u Solinu očito je bila nešto zahtjevniji posao i to na teritoriju koji su Klišani relativno lako kontrolirali.

U jednom trenutku Turci se odlučuju čak i na pomorsku blokadu solinske luke. Po izvješću trogirskoga kneza iz svibnja 1530. Murat-beg Tardić okupio je u Skardinu velik broj ljudi te ih odveo u Obrovac. Tamo je već bilo izgrađeno nekoliko fusti (manjih galija plitkoga gaza) za koje trogirski knez vjeruje da će poći prema solinskoj Rici kako bi blokirale dovoz pomoći Klisu.⁹ Iste godine u ožujku Turci započinju s dugotrajnim aktivnostima oko gradnje utvrde u Solinu, točnije, kako kaže Sanudo na više mjesta, *fortezza sulla fiumara* te *fortezza sopra il fiume di Salona*.¹⁰ U srpnju 1531. utvrda je

5 M. Sanudo 1865, str. 172.

6 M. Sanudo 1865, str. 174.

7 Notizie 1882, str. 191.

8 Notizie 1883, str. 14.

9 M. Sanudo 1884, str. 166. Ove naoružane ljude Sanudo naziva *schiopetieri* (*schioppo* – vrsta puške). U mletačkoj vojsci tim se imenom obično označavalo ljude naoružane lakšim puškama za razliku od arkebuzira. O gradnji manje turske flote u Obrovcu vidi S. M. Traljić 1978, str. 10-11.

10 M. Sanudo 1884, str. 163, 164, 170.

završena nakon 22 dana gradnje (*il castello fatto in 22 giorni apresso Clissa*).¹¹ S obzirom na to da se druge utvrde oko Klisa ne spominju, vjerojatno je riječ o solinskoj Gradini.

I sljedeći podatak upućuje na nju. Naime, u siječnju 1532. Kružić se potajno zadržao u Šibeniku ne mogavši brodom produžiti dalje. Tamo je jednom svom poznaniku pripovjedio da ide pred kralja Ferdinanda izvijestiti ga da u Klis sve teže dostavlja pomoć te da će ga vjerojatno morati napustiti, a sve radi nove turske utvrde u Solinu (*fortezza noviter fabbricata de Turchi a Salona*).¹²

Utvrda je očito ispunila funkciju, ali izgleda da nije bila u potpunosti dovršena. Naime, tijekom siječnja 1532. Turci opremaju, naoružavaju i još uvijek grade pojedine dijelove nove solinske utvrde. Sanudo spominje gradnju stanova za posadu (*stantie*) te reline (vjerojatno istaknute ugaone kule na Gradini).¹³ U Gradinu se dovoze tovari naoružanja – lukovi, strijele, štitovi, koplja, oklopi, topovi, arkebuzi, barut; u samo jednom danu stiže 48 natovarenih mazgi i konja.¹⁴ Dapače, pouzdane informacije splitskoga kapetana i kneza Leonarda Bolanija kažu da je tadašnji zapovjednik solinske utvrde Malkoč-beg dobio i veliku količinu novca kako bi proširio Solin-Salonu i sagradio novo naselje (*ampliar Salona et far li uno borgo*).¹⁵

Sljedeća solinska epizoda vezana je za djelovanje Alviža Grittija i Nicole Querinija, dvojice Mlečana u službi turskoga sultana i njegova saveznika Ivana Zapolje. Njihova pojava i uloga inače nisu do kraja razjašnjene,¹⁶ a ovdje ćemo se zadržati samo na onim vijestima koje se odnose na solinsku Gradinu. Ta je utvrda odigrala ključnu ulogu u kratkotrajnoj Grittijevoj odnosno Querinijevoj vlasti u Klisu. Naime, kako Kružića u to vrijeme nije bilo u utvrdi (riječ je o proljeću i ljetu 1532.), kliška posada se nakon dugotrajnih pregovora odlučila predati Queriniju, inače povjereniku Alviza Grittija kojemu je sultan dao upravu nad Poljicima, a Ivan Zapolja (kao protukralj i sultanov vazal) nad Klisom i Senjom (ili Sinjom). Radi se, naravno, o zajedničkoj akciji kojom je Porta pokušala trajno riješiti »kliški problem«. Tijekom pregovora s Querinijem o predaji Klisa

jedan od uvjeta Klišana je bilo i rušenje utvrde u Solinu, što je Querini obećao i splitskom knezu, a do čega nikada nije došlo.¹⁷ U tu utvrdnu će Querini u svibnju 1532. dovesti Poljčane kao novu posadu koja je trebala zamijeniti Turke.¹⁸ Odlazak Turaka nije tekao prema dogovoru, a izgleda da oni nikada nisu napustili utvrdnu, niti su to namjeravali, unatoč izvorima koji spominju čak i njihovo negodovanje oko toga.¹⁹

Naime, očito je iz dostupnih izvora (prvenstveno Sanuda) kako su Turci potpuno kontrolirali situaciju koristeći se spomenutom dvojicom jednako kao i strahom Mletačke Republike od rata. Neposredno prije događaja oko Grittija i Querinija u Gradinu je stigao novi dizdar (zapovjednik utvrde) koji je sa sobom donio pismo mletačkoga baila u Carigradu u kojem ga ovaj preporučuje splitskom i trogirskom knezu kao svoga izvrsnog prijatelja.²⁰ U travnju 1532. Malkoč-beg, *capitano di Janizari dil castello di Salona*, pljačka solinsko-splitsku okolicu. Nadalje, tijekom svih ovih događanja na nekoliko mjesta provlače se vijesti o nastojanjima viših turskih vlasti (čehaje bosanskoga paše Murat-bega, nadležnoga emina-poreznika) da u Solinu sagrade gabelu, trgovište solju.²¹ Stoga i ne čudi događaj iz ožujka 1532. kada su se splitski knez Bolani i generalni providur za Dalmaciju Pizzamano našli u Solinu na početku gradnje reline mletačke utvrde na Jadru i smještaja za stratiote. Turci su iz Gradine u više navrata ometali radove koje su Mlečani onda prekinuli bojeći se skandala i sukoba.²² Čitava priča završava naprasno – Kružićevim dolaskom pod Klis u rujnu 1532. Nakon što je vratio Klis, Kružić je konačno odlučio riješiti i problem s turskom Gradinom. U zoru 18. rujna 1532. Kružić je, uz pomoć Senjana i Riječana – ukupno tristotinjak ljudi – okružio Gradinu. Napad je započeo paljenjem krovova triju kula zbog čega okruženi Turci nisu mogli doći do svojih topova u tim kulama. Nakon toga nastavljeno je s bombardiranjem bedema do poslijepodnevnih sati što je izazvalo njihovo urušavanje na dva mjesta. Bombardiranje se čulo sve do Trogira što je nagnalo tamošnjega kneza da

11 M. Sanudo 1884, str. 182

12 M. Sanudo 1883, str. 190-191. Sličan podatak nalazimo i u ljetopisu kroničara iz 16. stoljeća, vidi I. Kukuljević Sakcinski 1857, str. 50.

13 M. Sanudo 1884, str. 192.

14 M. Sanudo 1884, str. 192-193.

15 M. Sanudo 1884, str. 193.

16 Riječ je o još jednom turskom nastojanju da Klis zauzmu posredno preko protukralja Ivana Zapolje i Mlečana.

17 M. Sanudo 1884, str. 208; M. Sanudo 1889, str. 152; M. Sanudo 1891, str. 183.

18 M. Sanudo 1889, str. 150.

19 M. Sanudo 1889, str. 155. Sanudo piše: *...non manca altro che il Signor si fazi Christiano...* (»još samo nedostaje da se Sultan pokrsti«).

20 M. Sanudo 1883, str. 197.

21 M. Sanudo 1889, str. 149, 153.

22 M. Sanudo 1889, str. 148. O potrebi dogradnje i učvršćivanja ovoga kaštela upozorava Bolani nakon povratka s dužnosti splitskoga kneza godine 1534. Usp. Š. Ljubić 1877, str. 105, 107.

provjeri o čemu se radi.²³ Kroz urušene otvore Kružičevi vojnici ušli su u tvrđavu i pobili sve Turke. U tvrdu su većim dijelom porušili, a 20 topova koje su tu zatekli odnijeli su u Klis.²⁴ Kružičev povratak u Klis i rušenje turske utvrde u Solinu unijelo je nemir i nelagodu među Turke u Dalmaciji pa su se skradinski emin i dizdar požalili šibenskom knezu Bernardu Balbiju da bi Kružić sada mogao zauzeti i uništiti Skradin.²⁵ Nekoliko dana kasnije isti skradinski dizdar, Sinan-aga, piše ponovo šibenskom knezu na hrvatskom žaleći se da su u zauzimanju i rušenju Gradine sudjelovali i mletački podanici, Splićani i Trogirani, o čemu je obavještena i Visoka porta.²⁶

Iako Turci nastavljaju s napadima na Klis, ratna sreća se privremeno okrenula u korist Kružića i Klišana pa su u siječnju 1533. provalili u Cetinu, sve do Čačvine, gdje su upali u tvrđavu i opljačkali je, a zamjenika dizdara odveli u Klis.²⁷ Međutim, Turci ne odustaju. Iz korespondencije Kružića i dalmatinskoga providura Pizamana doznajemo da su Turci namjerali u Solinu ponovo sagraditi utvrdu, ali ne tamo gdje je bila prva – Gradina – već na samom ušću Jadra.²⁸

Godine 1536. ratni neuspjesi oko Klisa nagnali su sultana da u Dalmaciju, odnosno na čelo bosanskoga pašaluka, ponovno imenuje Gazi Husrev-bega, provjerenoga i pouzdanoga vojskovođu.²⁹ I time započinje konačni slom kliške obrane. Posljednjega dana kolovoza 1536. pod Klis ponovo stižu Turci pod vodstvom Gazi Husrev-bega i hercegovačkoga sandžaka Piri-bega te u dvadesetak dana obnavljaju utvrdu u Gradini, a izgleda da grade još jednu, iznad Klisa u Ozrini (*sopra Clissa u Sgrignie*).³⁰ To je, kao i prije, bio preduvjet za zauzimanje kliške tvrđave što se napokon i dogodilo 12. ožujka 1537. U tom posljednjem turskom napadu na Klis Kružić je u jednom trenutku bitku gotovo okrenuo u svoju korist napavši Turke oko Gradine, ali sve je bilo uzalud.³¹

Gradina se nakon ovih događaja ne spominje tako često u izvorima. Godine 1571. Turci su zauzeli mletačku utvrdu na donjem toku Jadra³² pa će od tada tamo držati svoju vojnu posadu. Stoga je vrlo teško razlučiti što se od tada podrazumijeva pod nazivima *torre di Salona* ili *castello di Salona*. Najvjerojatnije se misli na bivšu mletačku utvrdu s mostom preko Jadra, u blizini staroga, danas pješačkoga, mosta od Meteriza prema Širini. Jedan opis tadašnjega Solina talijanskoga autora potječe s početka 17. stoljeća, a nastao je vjerojatno na temelju turskih popisa. U Solinu se tada nalazi utvrda blizu mora i ušća Jadra (što svakako nije Gradina), a u utvrdi i oko nje (*borgo* – podgrađe) živi oko 100 duša.³³ Izgleda da je turska utvrda ipak u nekom obliku i dalje funkcionirala. S obzirom da je ne nalazimo u defteru Kliškoga sandžaka iz 1550.³⁴ vjerojatno je jedno vrijeme bila napuštena. Međutim, u kasnijem turskom izvoru iz godine 1630. javlja se utvrda pod imenom Lončarić/Lončarić.³⁵ Na Calergijevoj karti iz godine 1675. Gradina je izjednačena s utvrdom Lončarić – *Castello detto Lonzarich over Gradina disfatto* – ali je i tada porušena.

Ovakav razvoj događaj oko Gradine tijekom 16. stoljeća (gradnja – rušenje – obnova) donekle potvrđuju i prikazi Solina iz toga vremena. Naime, na jednom od najranijih prikaza sa samoga početka 16. stoljeća³⁶ jasno se razaznaju Klis s utvrđenim podgrađem, tvrđava Kuk,³⁷ manje stražarnice po kozjačkim vrhovima i prijevojima te niz mlinova na solinskoj Rici koji završava kod mosta utvrđena kvadratnom kulom. Kula je jezgra buduće mletačke utvrde na mostu, a utvrde na mjestu Gradine još uvijek nema. S druge strane, svi budući prikazi, posebno onaj G. F. Camotija iz godine 1571.-1572., Gradinu prikazuju i opisuju kao porušenu utvrdu – *Castello di Turchi ruinato* ili samo *Castello ruinato*.³⁸ Ostaje pitanje jesu li ovi prikazi

23 M. Sanudo 1891, str. 188-189.

24 M. Sanudo 1891, str. 183-184.

25 M. Sanudo 1891, str. 188.

26 M. Sanudo 1891, str. 193.

27 M. Sanudo 1892, str. 104.

28 M. Sanudo 1892, str. 110. Takvo razmišljanje je logično s obzirom na mogućnost pristajanja brodova na ušću Jadra. Brodovima su stigli i kapetani Senja i Rijeke s vojnicima koji su Kružiću pomogli zauzeti i porušiti Gradinu godine 1532.

29 H. Šabanović 1982, str. 58-59.

30 I. Kukuljević Sakcinski 1857, str. 51; J. Pera 1955, str. 283. Notizie 1883, str. 14, donosi nešto drukčiju priču, ali također spominje obnovu porušene tvrđave u Solinu.

31 Ž. Rapanić – L. Katić 1971, str. 112-113.

32 Ž. Rapanić – L. Katić 1971, str. 119; A. Duplančić 1987, str. 162, 172, 175, sl. na str. 156. O toj utvrdi, nadamo se, više u sljedećem broju *Tusculuma*.

33 F. Rački 1882, str. 179

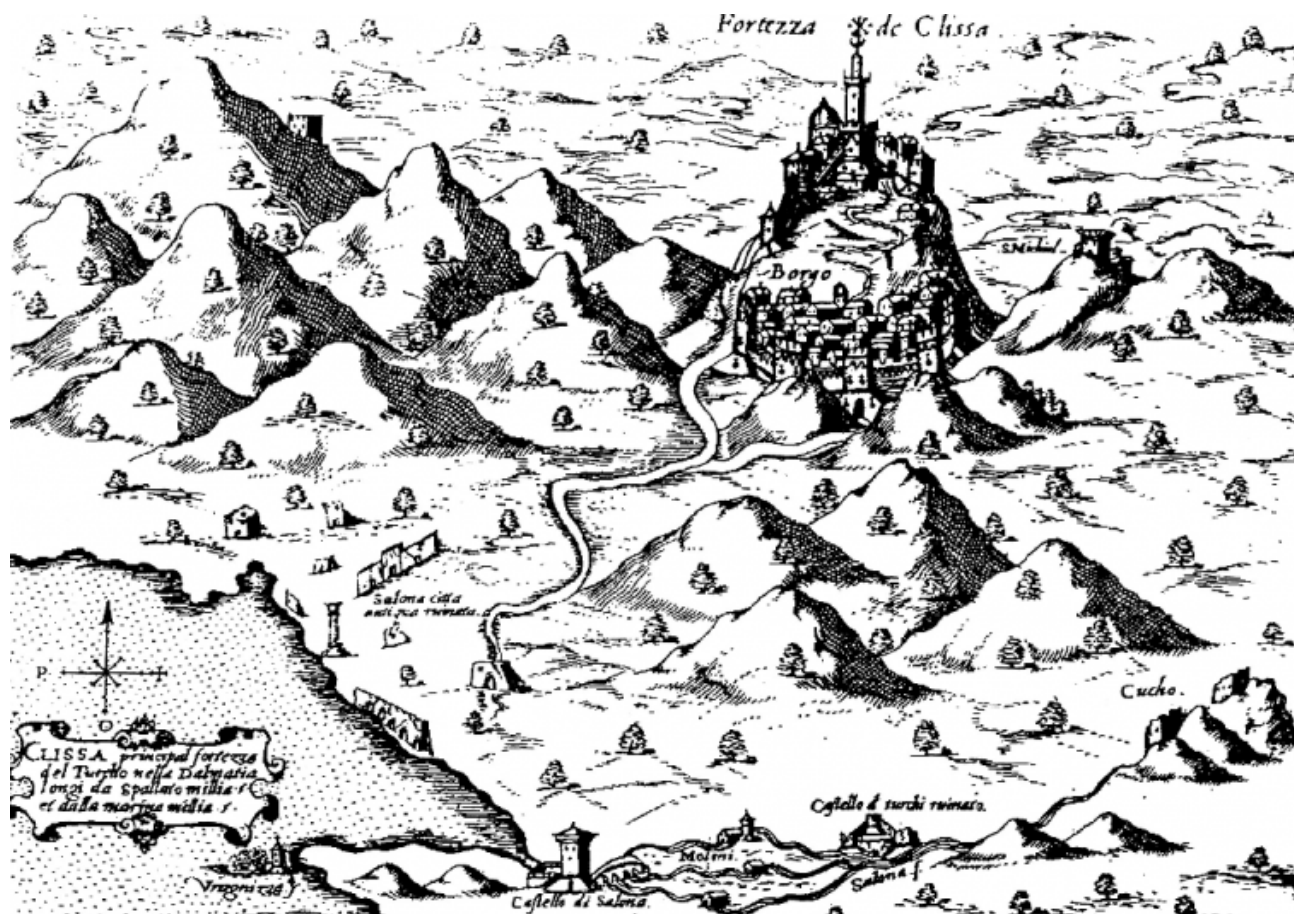
34 Opširni popis 2007.

35 A. Pavić 1903, str. 406.

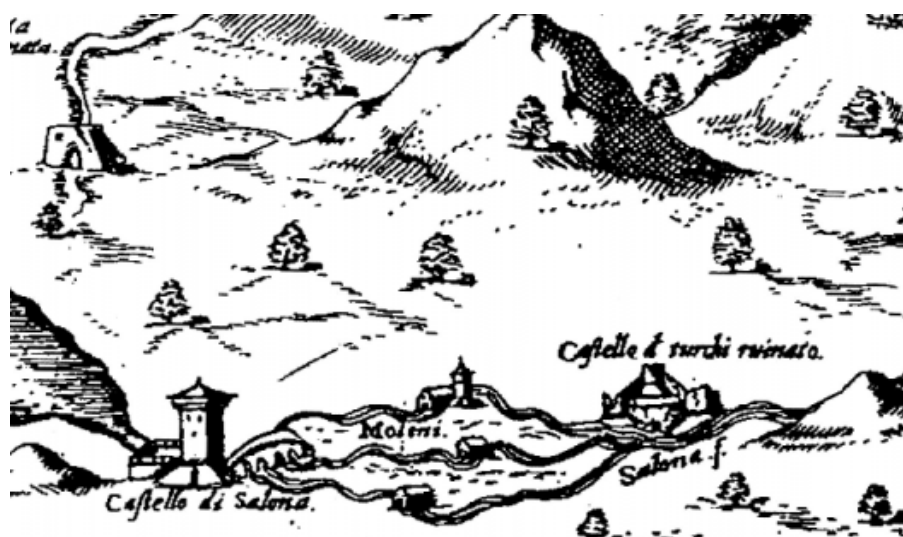
36 V. Firić 2001, str. 10.

37 I. Alduk 2009.

38 V. Firić 2001, str. 12, 13.



Slika 2
G. F. Camotio, Klis i Solin 1571.-1572. (preuzeto iz V. Firić 2001, str. 12)



Slika 3
Detalj Camotijeva prikaza Klisa i Solina s porušenom Gradinom (preuzeto iz V. Firić 2001, str. 12)

nastajali prema nekim ranijim uzorima (iz tridesetih godina 16. stoljeća) dok je tvrđava bila porušena ili su ovo realni prikazi Gradine iz druge polovine 16. stoljeća. Skloniji smo posljednjoj pretpostavci. Na prikazima spomenutoga prostora iz 17. stoljeća ove tvrđave više nema, a na području Solina prikazuju se mlinovi i manje naselje negdje sjevernije od Otoka.³⁹

Arheološka istraživanja Gradine također su potvrdila postojanje najmanje dviju građevinskih faza što potpuno odgovara opisanim događajima – gradnji 1530.-1531. te obnovi 1536. godine.⁴⁰ Obje faze karakterizira obilata upotreba žbuke što je karakteristika brze gradnje. Priklonjeni uslojeni kamen prve faze odgovara povijesnim podacima po kojima je priprema za gradnju trajala više od godinu dana iako je na kraju tvrđava bila zgotovljena u dvadesetak dana.⁴¹ Nepravilna struktura zida te raznolik materijal za gradnju (kamen, krupniji šljunak, antička keramika) pripadaju drugoj fazi kada je utvrda obnovljena 1536.

Za kraj je ostalo obraditi još jedan aspekt solinske Gradine, pomalo zanemaren u radovima koji su se izravno ili posredno njome bavili. U tim istim radovima najčešće su je opisivali kao stratešku točku koja je za cilj imala blokirati klišku tvrđavu s juga. To je uistinu i bila, posebno u kombinaciji s drugim utvrdama i kulama koje su Turci sagradili uokolo Klisa. Međutim, ova utvrda je trebala, pretpostavljamo, postati jezgra budućega naselja/grada koji su Turci planirali sagraditi na području današnjeg Solina, odnosno antičke Salone. Tijekom gradnje Gradine, vidjeli smo na nekoliko mjesta, neprestano se spominje obnova i proširenje Salone-Solina te gradnja trgovišta i gabele (za sol). I nešto kasniji izvori potvrđuju ovakvu tursku želju. Pri tome će im smetati spominjanja mletačka utvrda u Solinu pa će neprestano ometati njezino proširenje i dodatno utvrđivanje.⁴² Dapače, izvori govore i o mletačkim strahovima da će Turci svoju solinsku utvrdu nakon rušenja godine 1532. podići na ušću Jadrana.⁴³ Stoga nije neobično

što je jedna od osnovnih funkcija mletačke utvrde kod mosta na Jadru nadzor okolnoga područja radi sprječavanja bilo kakvih turskih »građevinskih« aktivnosti u Solinu. Pri tome su nam posebno zanimljivi izvještaji splitskoga kneza Aloysiusa Ferra nakon povratka s dužnosti u Veneciju godine 1557. te mletačkih sindika za Dalmaciju Michiela Bona i Gaspara Erizza iz 1559. godine.⁴⁴ Oni naglašavaju važnost kule u Solinu (i one Papalićeve na Žrnovnici) jer Turci na tim mjestima čine sve ne bi li ondje osnovali i sagradili trgovište i skelu. Uspiju li u tome, upozoravaju sindici, biti će to propast ne samo Splita nego i čitave Dalmacije.

Tijekom trajanja svoje vlasti na istočnoj jadranskoj obali i u zaleđu Turci nisu uspjeli organizirati jednu važniju luku za svoju trgovačku i ratnu mornaricu. Svi izlazi na more koje su osvojili u Dalmaciji bili su za to nepovoljni, iako je bilo pokušaja, posebno u Obrovcu, u prvoj polovini 16. stoljeća.⁴⁵ Obrovac nikada neće biti ratna luka, ali postaje možda i najveće tursko trgovište u Dalmaciji te jedan od glavnih punktova za prodaju paške soli koja je Turcima trebala u ogromnim količinama.⁴⁶ Međutim, smještaj na donjem toku rijeke koja se ulijeva u duboki zaljev čini ga prilično nedostupnim. Nešto kasnije slični pokušaji naziru se i u Makarskoj gdje glasoviti graditelj Hajrudin godine 1568. podiže gradske bedeme i kule.⁴⁷ I tamo, između ostaloga, pristiže paška sol.⁴⁸ Ali makarska luka je površinom vrlo mala te izložena djelovanju juga i bure. Skradin nikada i nije mogao poslužiti kao ozbiljna luka s obzirom na svoj smještaj.⁴⁹ Nadalje, trgovišta na donjem toku Neretve (Gabela, Brštanik) u trgovačkom smislu gotovo čitavo vrijeme turske vlasti čvrsto su u rukama Dubrovčana. S druge strane, na moru valja računati i na najjače oružje Mletačke Republike – njezinu mornaricu – koja je, unatoč povremenim turskim (gusarskim) pohodima ipak čvrsto kontrolirala promet brodova na Jadranu.⁵⁰

U nizu mjesta na kojima će Turci pokušati organizirati svoju luku svakako je i Solin. Prostrani zaljev s riječnim

39 V. Firić 2001, str. 18, 19.

40 S. Machiedo 1969, str. 228-229. Nakon tih istraživanja Gradina je u velikoj mjeri obnovljena pa je spomenute faze gradnje danas teže uočiti.

41 Vidi bilj. 10 i 11.

42 Vidi bilj. 22.

43 Vidi bilj. 28.

44 Š. Ljubić 1880, str. 104-105, 123-124.

45 S. M. Traljić 1978, str. 10-11.

46 Š. Peričić 2001, str. 75-77.

47 M. Tomasović 2012, str. 73.

48 Š. Peričić 2001, str. 75.

49 S tim problemom suočili su se već Šubići-Bribirski pa su forsirali osnaživanje Šibenika i osnivanje biskupije. Dodatni problem skradinjskim Turcima bila je i utvrda sv. Nikole na ulazu u Kanal sv. Ante sagrađena oko 1540. upravo radi sprječavanja ulaska turske flote u donji tok Krke.

50 Kao ilustraciju navest ćemo da je paške brodove natovarene solju na putu prema turskom Obrovcu uvijek pratila barem jedna mletačka ratna galija. Š. Peričić 2001, str. 76.



Slika 4

Središte Solina s Gradinom na karti Z. Calergija iz 1675., Državni arhiv u Zadru (snimio Ivan Alduk)

ušćem, relativno brz izlaz na otvoreno more, snažna tvrđava u pozadini (Klisa) razlozi su zašto su Turci, kao i brojni prije njih, izabrali baš ovo mjesto za luku i gabelu. Gradnja utvrde u Gradini bio je prvi, a zapravo i jedini, korak u tom nastojanju. Na samom početku 16. stoljeća i sve do zauzimanja Klisa godine 1537. to je bilo nemoguće. Nakon toga uslijedit će do 1540. rat s Mlečanima nakon čega će Prejaska republika iz svoje solinske kule nastaviti s nadziranjem okolnoga prostora. Iako su Turci mletačku utvrd u Solinu zauzeli na samom početku Kandijskoga rata godine 1571., pa čak i otkinuli dio splitskoga teritorija na lijevoj obali solinske Rike, očito više nije bilo snage i volje za velike pothvate kao što je osnivanje luke i skele. U drugoj polovini 16. stoljeća i prvoj polovini 17. stoljeća, po šturim izvorima, Turci će u Solinu držati jednoga agu ili kako se naziva u izvorima »čuvara grada Solina«. ⁵¹ Ubrzo

će Mlečani prihvatiti, unatoč početnim otporima, ideju Daniela Rodrige o osnivanju i gradnji skele u Splitu s čime se započinje godine 1577. Nakon toga sva će se trgovina usmjeriti prema tome gradu što će odgovarati i Turcima.

Naša Gradina polako će nestajati iz izvora što govori i o tadašnjim turskim mogućnostima i ambicijama koje su bile nemjerljive s onima s početka 16. stoljeća. Kažu da je u pobjedničkom zanosu osvajač Klisa Gazi Husrev-beg pisao Sulejmanu Veličanstvenom kako će na salonitanskim ruševinama podići novi grad. ⁵² Osmanlijama je to bila i jedina takva prilika koju nisu iskoristili, a povijest se nastavila svojim tijekom. Oko Gradine su se u međuvremenu isplele brojne legende – kao ona o Dioklecijanovoj kovnici novca. Danas je to popularna solinska ljetna pozornica, a ovaj mali prilog doprinos je njezinu poznavanju i uvod u priču o solinskim utvrdama kasnijih stoljeća.

51 V. Solitro 1989, str. 166, 265, 267, 270.

52 J. Belamarić 2007, str. 32.

Literatura

- I. Alduk 2009 Ivan Alduk, *Tvrđava Kuk iznad Kučina*, Tusculum 2, Solin 2009, 71-84.
- J. Belamarić 2007 Joško Belamarić, *Dalmacija od mora do iza gora*, Dalmatinska zagora: nepoznata zemlja, Zagreb 2007, 17-41.
- F. Bulić 1913 Frane Bulić, *Trovamenti antichi romani e medioevali a Gradina di Salona*, Bullettino di archeologia e storia dalmata XXXVI, Spalato 1913, 3-19.
- A. Duplančić 1987 Arsen Duplančić, *Popisi državnih zgrada u Splitu iz god. 1789. i 1804.*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 13, Zagreb 1987, str. 151-175.
- V. Firić 2001 Valter Firić, *Klis na starim crtežima, gravurama i fotografijama*, Klis 2001.
- L. Katić 1958 Lovre Katić, *Granice između Klisa i Splita kroz vjekove*, Starohrvatska prosvjeta, III. ser., sv. 6, Split 1958, 187-210.
- L. Katić 1962 Lovre Katić, *Veza primorske Dalmacije kroz kliški prolaz od prethistorije do pada Venecije*, Starine 51, Zagreb 1962, 267-432.
- L. Katić – Ž. Rapanić 1971 Lovre Katić – Željko Rapanić, *Prošlost i spomenici Solina*, Solin 1971.
- I. Kukuljević Sakcinski 1857 Ivan Kukuljević Sakcinski, *Ljetopis nepoznatoga u talijanskom jeziku*, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku IV, Zagreb 1857, 48-65.
- Š. Ljubić 1877 Šime Ljubić, *Commissiones et relationes Venetae II*, Zagrabiae 1877.
- Š. Ljubić 1880 Šime Ljubić, *Commissiones et relationes Venetae III*, Zagrabiae 1880.
- S. Machiedo 1969 Stanka Machiedo, *Utvrda Gradina u Solinu*, Vesnik Vojnog muzeja 15, Beograd 1969, 225-232.
- Notizie 1882 *Notizie storiche riguardanti la Dalmazia. I. Cronaca d'ignoto*, Bullettino di archeologia e storia dalmata V, Spalato 1882, 189-191.
- Notizie 1883 *Notizie storiche riguardanti la Dalmazia. I. Cronaca d'ignoto*, Bullettino di archeologia e storia dalmata V, Spalato 1883, 14-16.
- Opširni popis 2007 *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, (obradili Ahmed Aličić – Fehim Spaho), Sarajevo 2007.
- A. Pavić 1903 Alfons Pavić, *Prinosi povijesti Poljica*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini XV, Sarajevo 1903, 59-100, 241-272, 405-482.
- J. Pera 1955 Janko Pera, *Fragmenti dnevnika jednog splitskog učitelja iz XVI. vijeka*, Starine 49, Zagreb 1955, 281-290.

- Š. Peričić 2001 Šime Peričić, *Proizvodnja i prodaja paške soli u prošlosti*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 43, Zadar 2001, 45-83.
- F. Rački 1882 Franjo Rački, *Prilozi za geografsko-statistički opis bosanskog pašaluka*, Starine XIV, Zagreb 1882, 173-195.
- M. Sanudo 1865 Marino Sanudo, *Odnosaji skupovlade mletačke prema Južnim Slavenom. – Rapporti dela Repubblica Veneta coi Slavi meridionali. Brani tratti dei diarij manoscritti di Marino Sanudo: 1501-1517*, (uredio Ivan Kukuljević Sakcinski), Arkiv za povjestnicu jugoslavensku VIII, Zagreb 1865, 1-256.
- M. Sanudo 1883 Marino Sanudo, *Izvodi za jugoslavensku poviest iz dnevnika Marina ml. Sanuda za g. 1526-1533*, (uredio Franjo Rački), Starine XV, Zagreb 1883, 177-240.
- M. Sanudo 1884 Marino Sanudo, *Izvodi za jugoslavensku poviest iz dnevnika Marina ml. Sanuda za g. 1526-1533*, (uredio Franjo Rački), Starine XVI, Zagreb 1884, 130-208.
- M. Sanudo 1889 Marino Sanudo, *Izvodi za jugoslavensku poviest iz dnevnika Marina ml. Sanuda za g. 1526-1533*, (uredio Franjo Rački), Starine XXI, Zagreb 1889, 133-183.
- M. Sanudo 1891 Marino Sanudo, *Izvodi za jugoslavensku poviest iz dnevnika Marina ml. Sanuda za g. 1526-1533*, (uredio Franjo Rački), Starine XXIV, Zagreb 1891, 161-203.
- M. Sanudo 1892 Marino Sanudo, *Izvodi za jugoslavensku poviest iz dnevnika Marina ml. Sanuda za g. 1526-1533*, (uredio Franjo Rački), Starine XXV, Zagreb 1892, 103-133.
- V. Solitro 1989 Vicko Solitro, *Povijesni dokumenti o Istri i Dalmaciji*, Split 1989.
- H. Šabanović 1982 Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo 1982.
- M. Tomasović 2012 Marinko Tomasović, *Zidine grada i položaj muslimanskog groblja u osmanskoj Makarskoj 16. – 17. stoljeća*, Makarsko primorje 10, Makarska 2012, 69-91.
- S. M. Traljić 1978 Seid M. Traljić, *Husrevbegov boravak i rad u Dalmaciji*, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke V-VI, Sarajevo 1978, 7-21.

Sažetak

Ivan Alduk

The Fortifications of Solin (I) Gradina in the 16th Century Sources

Key words: Gradina, Solin, 16th century, Klis, fortifications, ports, Petar Kružić

The paper is to present at one place the archival information on the Solin's Gradina, up to now dispersed in literature and partly controversial. Following up the sources, mostly those from the 16th century, created is an image of the gradual taking of Klis and Solin by the Ottoman Turks, and of the complex relations between the Ottoman Empire and the Venetian Republic in this frontier area. The reviewed written sources are compared to the present day graphic images of Solin and its surroundings and with results of the archaeological and conservation researches of Gradina in the 1960s. Besides its strategic importance about taking Klis, Gradina is presented as the first and the only step in the Ottoman attempts to establish a market and port for their fleet in Solin.